ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΚΥΡΚΙΛΗΣ
Πανεπιστήμιο Μακεδονίας Οικονομικών
και Κοινωνικών Επιστημών

ΑΜΕΣΕΣ ΞΕΝΕΣ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ

Νέα αναθεωρημένη έκδοση

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΡΙΤΙΚΗ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ η αναδημοσίευση και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη, σύμφωνα με τον Ν. 2121/1993 και τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (που έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975).

Το βιβλίο τυπώθηκε σε χαρτί
Ελεγχόμενης Καλλιέργειας Δέντρων (fsc)

1η έκδοση: Νοέμβριος 2002
2η έκδοση: Οκτώβριος 2010

Δημήτριος Κυρκιλής, *Άμεσες ξένες επενδύσεις – Νέα αναθεωρημένη έκδοση*

© 2010, 2002, Εκδόσεις Κριτική ΑΕ

Εκδόσεις Κριτική
Κεντρική διάθεση: Γκυιλφόρδου 3, 104 34 Αθήνα, τηλ.: 210 82 11 470
e-mail: biblia@kritiki.gr
www.kritiki.gr

ISBN 978-960-218-269-7

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ 11

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. *Διεθνής επιχειρηματική δραστηριότητα και διεθνής παραγωγή. Μορφές και ορισμοί* 17

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. *Παγκοσμιοποίηση. Σε αναζήτηση ενός ορισμού. Η παγκοσμιοποίηση ως ιστορική διαδρομή και φαινόμενο* 25

2.1 Εισαγωγή 25
2.2 Η παγκοσμιοποίηση τον 17ο και τον 18ο αιώνα. 31
2.3 Η παγκοσμιοποίηση κατά τον «μακρύ» 19ο αιώνα 35
2.4 Η περίοδος του μεσοπολέμου. Η υποχώρηση της παγκοσμιοποίησης και η ταυτόχρονη ανάπτυξη των πολυεθνικών επιχειρήσεων 55
2.5 Η παγκοσμιοποίηση μετά το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου και έως την πτώση των καθεστώτων του υπαρκτού σοσιαλισμού. 67
2.5.1 Η ανάπτυξη του παγκόσμιου οικονομικού συστήματος 67
2.5.2 Οι άμεσες ξένες επενδύσεις την περίοδο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Προς μια δεσπόζουσα θέση των άμεσων ξένων επενδύσεων στην παγκόσμια οικονομία 84
2.6 Η σύγχρονη παγκοσμιοποίηση. Προς έναν κόσμο χωρίς οικονομικά σύνορα; 98

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. *Η οικονομική θεωρία των άμεσων ξένων επενδύσεων*. 117

3.1 Ποια οικονομική θεωρία; Η ανεπάρκεια του παραδοσιακού νεοκλασικού υποδείγματος 117
3.2 Η θεωρία της βιομηχανικής οικονομικής και η ερμηνεία των άμεσων ξένων επενδύσεων. Δομή αγοράς και η συμπεριφορά της επιχείρησης 119
3.3 Η θεωρία του διεθνούς εμπορίου και η ερμηνεία των άμεσων ξένων επενδύσεων 130
3.4 Η θεωρία του κύκλου ζωής προϊόντος. Διεθνές εμπόριο και άμεσες ξένες επενδύσεις ως διαδοχικές φάσεις της στρατηγικής της επιχείρησης 136
3.5 Αγορά και επιχείρηση, δυο εναλλακτικοί τρόποι οργάνωσης των οικονομικών συναλλαγών 143
3.5.1 Το θεώρημα του Coase και η ενδο-επιχειρησιακή ολοκλήρωση των αγορών 143
3.5.2 Ενδο-επιχειρησική ολοκλήρωση αγορών και άμεσες ξένες επενδύσεις. 147
3.6 Η εκλεκτική προσέγγιση για την ερμηνεία των άμεσων ξένων επενδύσεων 152
3.7 Η ερμηνεία των άμεσων ξένων επενδύσεων μέσα από τη θεωρία της οικονομικής ανάπτυξης 157
3.7.1 Εισαγωγή 157
3.7.2 Η διαδρομή επένδυση-ανάπτυξη. 159

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. *Το καπιταλιστικό σύστημα, η εξέλιξη της επιχείρησης και η διεθνοποίησή της, και η ερμηνεία των άμεσων ξένων επενδύσεων* 163

4.1 Εισαγωγή 163
4.2 Προς μια θεωρία της επιχείρησης και της αγοράς. 165
4.3 Προς μια θεωρία της διεθνοποίησης της επιχείρησης και της παραγωγής. 176

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. *Το κόστος και το όφελος των άμεσων ξένων επενδύσεων* 197

5.1 Η νεοκλασική οικονομική θεωρία του κόστους και του οφέλους της μεταφοράς κεφαλαίου 197

5.2 Εμπειρικές προσεγγίσεις στο πρόβλημα της μέτρησης του κόστους και του οφέλους των άμεσων ξένων επενδύσεων 202
5.2.1 Το αποτέλεσμα της μεταφοράς πόρων 202
5.2.2 Το αποτέλεσμα των άμεσων ξένων επενδύσεων στο ισοζύγιο εξωτερικών συναλλαγών 205
5.2.3 Το αποτέλεσμα των άμεσων ξένων επενδύσεων στη δομή αγοράς και στον ανταγωνισμό 206
5.3 Η σχέση μεταξύ άμεσων ξένων επενδύσεων και οικονομικής μεγέθυνσης 210

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. *Άμεσες ξένες επενδύσεις και ελληνική οικονομία* 221

6.1 Εισαγωγή 221
6.2 Οι άμεσες ξένες επενδύσεις στην Ελλάδα από το 1950 έως το 1980 223
6.3 Οι άμεσες ξένες επενδύσεις στην ελληνική οικονομία από το 1981 έως και την είσοδο στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση 236
6.4 Οι άμεσες ξένες επενδύσεις στην Ελλάδα μετά το 2001 254
6.5 Προσδιοριστικοί παράγοντες εισροής ΑΞΕ στην ελληνική οικονομία 259

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7. *Επίλογος* 279

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 285

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο βραχύς 20ός αιώνας, κατά την έκφραση του Hobsbawn, ξεκίνησε με την επανάσταση των μπολσεβίκων στη Ρωσία, με την οποία η «πρωτοπορία της εργατικής τάξης», δηλαδή το κομμουνιστικό κόμμα, εγκαθίδρυσε ένα μονοκομματικό και ολοκληρωτικό πολιτικό καθεστώς, καθώς και ένα οικονομικό σύστημα με χαρακτηριστικά τη διεύθυνση της οικονομίας από το κράτος μέσω του κεντρικού σχεδιασμού και την αποκλειστική κατοχή των μέσων παραγωγής από το ίδιο. Την ίδια εποχή, δηλαδή κατά τη διάρκεια του μεσοπολέμου, μια σειρά από φασιστικά ολοκληρωτικά καθεστώτα εγκαθιδρύθηκαν σε ευρωπαϊκές χώρες, οδηγώντας τα οικονομικά συστήματα των χωρών αυτών προς τον κρατισμό. Η εγκαθίδρυση των πολιτικών και οικονομικών ολοκληρωτισμών διέκοψε τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης που χαρακτήρισε τον 19ο αιώνα. Η βιομηχανική επανάσταση και η ελεύθερη αγορά, στη λειτουργία της οποίας το κράτος παρενέβαινε ελάχιστα, κυρίως μέσω της θεσμοθέτησης και εγγύησης των ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων, της ελευθερίας των συναλλαγών και της κυκλοφορίας του νομίσματος, έθεσαν τις βάσεις ανάπτυξης των εθνικών οικονομιών, ενώ το ελεύθερο διεθνές εμπόριο, η ελεύθερη κίνηση κεφαλαίων, τα οποία επεδίωκαν τη σχετικά μεγαλύτερη απόδοση σε παγκόσμιο επίπεδο, και η μετανάστευση ευρωπαϊκών πληθυσμών προς τις τότε νέες χώρες είχαν ως αποτέλεσμα τη σημαντική ολοκλήρωση της διεθνούς οικονομίας. Οι οικονομίες της εποχής απέκτησαν σημαντικό βαθμό εξωστρέφειας, και ένα διεθνές νομισματικό σύστημα σταθερών συναλλαγματικών ισοτιμιών, μέσω της εισαγωγής του κανόνα χρυσού, θεμελιώθηκε προς το τέλος του αιώνα, ενώ το διεθνές σύστημα χαρακτηριζόταν από την άνοδο του εθνικισμού και του κράτους-έθνους, αλλά και την ύπαρξη αποικιακών αυτοκρατοριών, με κύριο παράδειγμα τη βρετανική, αλλά και ηπειρωτικών, όπως η αυστροουγγρική, η οθωμανική και η ρωσική. Είναι η εποχή της αποικιοκρατίας και του ιμπεριαλισμού.

Με το τέλος του Β′ Παγκόσμιου Πολέμου και την οικονομική και πολιτική ανασυγκρότηση που ακολούθησε επανατέθηκαν οι βάσεις της παγκόσμιας οικονομίας με τις συμφωνίες του Breton Woods και τους γύρους της GATT, που κατέληξαν στη δημιουργία του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου και στην πλήρη απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου, καθώς και στη δημιουργία περιφερειακών οικονομικών ολοκληρώσεων με προεξάρχουσα την Ευρωπαϊκή Ένωση. Ταυτόχρονα, η αντίθεση κράτους και ελεύθερης αγοράς παρέμεινε, οριοθετώντας τα οικονομικά συστήματα των φιλελεύθερων δημοκρατιών· εισάγοντας την κρατική παρέμβαση στην οικονομία σε διαφορετικό βαθμό και ένταση από χώρα σε χώρα, η παγκόσμια οικονομία διχοτομήθηκε, με τις χώρες του υπαρκτού σοσιαλισμού, που σε μεγάλο αριθμό είναι χώρες της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης, να έχουν σχηματίσει ένα δικό τους περιφερειακό οικονομικό σύστημα εκτός αυτής. Η διεθνής κρίση του στασιμοπληθωρισμού, η οποία πυροδοτήθηκε το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1970 μέσω των πετρελαϊκών σοκ, επανατοποθέτησε την οικονομική ορθοδοξία αναφανδόν υπέρ της ελεύθερης αγοράς και κατά των απόψεων του Keynes υπέρ της κρατικής παρέμβασης για τη διαχείριση της ενεργού ζήτησης και, μέσω αυτής, της εξομάλυνσης του οικονομικού κύκλου, τις οποίες συνέδεσαν με τον κρατισμό, αν και σε πολλές περιπτώσεις αυτή η σύνδεση αδικεί τη θεωρία του Keynes. Στο τέλος της δεκαετίας του 1980, τα κομμουνιστικά καθεστώτα της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης κατέρρευσαν, οι χώρες αυτές άρχισαν τη μετάβασή τους στο πολιτικό και οικονομικό καθεστώς της φιλελεύθερης δημοκρατίας και της αγοράς, ενώ, ήδη από το τέλος της δεκαετίας του 1970, η Κίνα είχε και αυτή ξεκινήσει τη σταδιακή της μετάβαση στην οικονομία της αγοράς. Ο θρίαμβος της φιλελεύθερης οικονομίας ήταν παγκόσμιος και η παγκοσμιοποίηση επιταχύνθηκε με τρομακτικούς ρυθμούς.

Το εργαλείο της σύγχρονης παγκοσμιοποίησης είναι οι άμεσες ξένες επενδύσεις, δηλαδή οι παραγωγικές επενδύσεις πέρα από τα εθνικά σύνορα οι οποίες πραγματοποιούνται από τις πολυεθνικές επιχειρήσεις με όχημα μια διαρκή, και κατά περιόδους έντονη, τεχνολογική αλλαγή, η οποία μικραίνει τον γεωγραφικό αλλά και οικονομικό χώρο διευκολύνοντας την επικοινωνία, τη δημιουργία και τη διάχυση της πληροφορίας και τις συναλλαγές. Πρόκειται για ένα φαινόμενο

που, αν και πρωτοεμφανίστηκε το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, έγινε κυρίαρχο στην παγκόσμια οικονομία μετά τον Β′ Παγκόσμιο Πόλεμο, και ιδιαίτερα τις δυο τελευταίες δεκαετίες του 20ού αιώνα και μετά. Κατά την περίοδο μετά το 1870, ένα άνευ προηγουμένου κύμα επιστημονικών ανακαλύψεων και τεχνολογικής προόδου, π.χ. ηλεκτρισμός, μηχανή εσωτερικής καύσης, και οι εφαρμογές τους, όπως ο σιδηρόδρομος, το ατμόπλοιο, ο τηλέγραφος κ.λπ., προκάλεσαν επανάσταση στην παραγωγική διαδικασία, στις μεταφορές και στην επικοινωνία, μετασχημάτισαν τον τρόπο οργάνωσης των επιχειρήσεων και των αγορών και έδωσαν ώθηση στην περαιτέρω διεθνοποίηση της παραγωγής και των οικονομικών σχέσεων. Είναι η περίοδος κατά την οποία εμφανίστηκαν οι άμεσες ξένες επενδύσεις, υποβοηθούμενες από την εμφάνιση του προστατευτισμού των εθνικών αγορών υπό την επιρροή του θεωρήματος του List για την προστασία της νηπιακής βιομηχανίας ως πολιτικής εθνικής εκβιομηχάνισης, και άρχισαν να δημιουργούνται οι πρώτες πολυεθνικές επιχειρήσεις. Είναι όμως η περίοδος μετά τον Β′ Παγκόσμιο Πόλεμο κατά την οποία οι άμεσες ξένες επενδύσεις υποσκέλισαν το διεθνές εμπόριο σε δυναμισμό και η αξία των παγκόσμιων πωλήσεων των θυγατρικών επιχειρήσεων των πολυεθνικών εταιρειών που είναι εγκατεστημένες έξω από τη χώρα προέλευσής τους ξεπέρασε την αξία του παγκόσμιου εμπορίου.

Οι πολυεθνικές επιχειρήσεις, επιδιώκοντας αύξηση της αποτελεσματικότητάς τους, εφαρμόζουν μια στρατηγική διεθνούς αναζήτησης πόρων και μειωμένου κόστους. Έτσι, εγκαθιστούν διαφορετικά στάδια της παραγωγικής διαδικασίας ή την παραγωγή διαφορετικών ποικιλιών του ίδιου προϊόντος σε διαφορετικές χώρες, ανάλογα με το κόστος και τη διαθεσιμότητα των εισροών που είναι περισσότερο κρίσιμες για την αντίστοιχη φάση της παραγωγικής διαδικασίας ή την ποικιλία του προϊόντος. Για παράδειγμα, παραγωγικά στάδια έντασης εργασίας εγκαθίστανται σε χώρες με άφθονη και σχετικά φτηνή εργασία, ενώ παραγωγικές φάσεις έντασης κεφαλαίου ή τεχνολογίας κατευθύνονται σε χώρες με άφθονη εξειδικευμένη εργασία, κατάλληλες υποδομές και εξωτερικές οικονομίες. Η συνέπεια της δημιουργίας ενός διεθνώς ολοκληρωμένου παραγωγικού δικτύου είναι ότι οι πολυεθνικές μεταφέρουν ημιτελή και τελικά προϊόντα, τεχνολογικές και επιχειρηματικές εισροές, και γενικά πόρους μέσω ενδοεπιχειρησιακών συναλλαγών υποκαθιστώντας τις συμβατικές αγορές και το

διεθνές εμπόριο. Το αποτέλεσμα είναι ότι ο διοικητικός μηχανισμός των πολυεθνικών επιχειρήσεων υποκαθιστά σε μεγάλο βαθμό τη λειτουργία των αγορών ως μηχανισμών κατανομής πόρων, επενδύσεων και πλούτου σε διεθνές επίπεδο.

Η οικονομική θεωρία, με τις πρωτοποριακές μελέτες των Hymer, Dunning και άλλων, προσπάθησε να ερμηνεύσει το φαινόμενο των άμεσων ξένων επενδύσεων και να εκτιμήσει την επίδρασή του στην εθνική και στην παγκόσμια οικονομία. Για να απαντηθεί το ερώτημα γιατί η παραγωγή ενός προϊόντος σε μια χώρα αναλαμβάνεται από μια αλλοδαπή αντί μιας ημεδαπής επιχείρησης, παρά το ότι η πρώτη αντιμετωπίζει επιπλέον κόστος, όπως αυτό της ελλιπούς πληροφόρησης για τις γενικές συνθήκες της χώρας εγκατάστασης και της γεωγραφικής απόστασης, χρησιμοποιούνται και συνδυάζονται αναλυτικά εργαλεία και θεωρίες από διάφορα πεδία της οικονομικής θεωρίας, όπως η θεωρία της βιομηχανικής οργάνωσης, η θεωρία του διεθνούς εμπορίου, η μακροοικονομική θεωρία, η θεωρία της επιχείρησης κ.λπ. Ο σκοπός του παρόντος βιβλίου είναι να εισάγει τον αναγνώστη στην ανάλυση του κυρίαρχου για την τρέχουσα φάση της παγκοσμιοποίησης φαινομένου των άμεσων ξένων επενδύσεων και να παρουσιάσει το σώμα της οικονομικής θεωρίας που παρήχθη στην προσπάθεια αξιολόγησης και ερμηνείας του. Επίσης, τοποθετεί τις άμεσες ξένες επενδύσεις και τις πολυεθνικές επιχειρήσεις στο ιστορικό πλαίσιό τους από την άποψη της διαδικασίας της παγκοσμιοποίησης και των παράλληλων φαινομένων της, όπως η μετανάστευση, το διεθνές εμπόριο, η κίνηση κεφαλαίων, το διεθνές νομισματικό σύστημα, ο ιμπεριαλισμός κ.λπ.

Το βιβλίο ξεκινά με την παρουσίαση των διάφορων μορφών που παίρνει η διεθνής δραστηριότητα των επιχειρήσεων και με τον ορισμό των εννοιών της πολυεθνικής επιχείρησης και των άμεσων ξένων επενδύσεων. Στη συνέχεια, αναλύονται η έννοια και η διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, διαχωρίζοντας την τελευταία σε φάσεις, και αναλύονται τα φαινόμενα που τις χαρακτηρίζουν, ερμηνεύονται η εμφάνισή τους και η πορεία τους σε συνδυασμό με την εκάστοτε οικονομική συγκυρία και τις κυρίαρχες ή/και ανταγωνιζόμενες οικονομικές αντιλήψεις. Ταυτόχρονα, παρουσιάζεται η ιστορική διαδρομή των πολυεθνικών επιχειρήσεων και των άμεσων ξένων επενδύσεων και αναλύονται μέσω στατιστικών στοιχείων η δομή και τα χαρακτηρι-

στικά του φαινομένου. Παρουσιάζεται επίσης η οικονομική θεωρία που ερμηνεύει τους προσδιοριστικούς παράγοντες των άμεσων ξένων επενδύσεων τόσο από την πλευρά της χώρας προέλευσης όσο και από την πλευρά της χώρας υποδοχής. Εν συνεχεία, αναλύονται το κόστος και το όφελος των άμεσων ξένων επενδύσεων για τις χώρες υποδοχής και καταβάλλεται προσπάθεια να δειχθεί η δυναμική αλληλεπίδραση μεταξύ των άμεσων ξένων επενδύσεων και της οικονομικής ανάπτυξης. Τέλος, αναλύεται η εισροή των άμεσων ξένων επενδύσεων στην ελληνική οικονομία μεταπολεμικά. Στο κεφάλαιο αυτό, πέρα από τα στατιστικά στοιχεία για τη δομή και τα χαρακτηριστικά του φαινομένου, γίνεται προσπάθεια να ερμηνευθεί το φαινόμενο χρησιμοποιώντας την εμπειρική έρευνα και την υπάρχουσα οικονομική θεωρία.

Θεσσαλονίκη, Απρίλιος 2010

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗ. ΜΟΡΦΕΣ ΚΑΙ ΟΡΙΣΜΟΙ

Η οικονομική θεωρία και πρακτική έχει τυποποιήσει τις διεθνείς δραστηριότητες των οικονομικών μονάδων ως εξής:

α) **Εισαγωγές και εξαγωγές αγαθών**, που αποτελούν την παραδοσιακή διεθνή δραστηριότητα των οικονομικών μονάδων και συνίστανται στην αγορά αγαθών από το εξωτερικό και την πώληση αγαθών στο εξωτερικό αντίστοιχα.

β) **Εισαγωγές και εξαγωγές υπηρεσιών**, οι οποίες συνίστανται, η μεν πρώτη, σε πληρωμές εκτός των συνόρων της χώρας όπου δραστηριοποιείται η οικονομική μονάδα ως αντάλλαγμα για την προσφορά υπηρεσιών σε αυτή από αλλοδαπές επιχειρήσεις και, η δε δεύτερη, σε εισπράξεις από το εξωτερικό για παροχή υπηρεσιών σε αλλοδαπούς. Υπάρχουν διάφορων τύπων διεθνείς συναλλαγές υπηρεσιών:

- **Ταξίδια, τουρισμός και μεταφορές**. Οι διεθνείς μεταφορές μπορεί να είναι μια σημαντική πηγή εσόδων για αεροπορικές εταιρείες, ναυτιλιακές και μεταφορικές επιχειρήσεις κ.λπ. Για μερικές χώρες ο τουρισμός αποτελεί σημαντική πηγή εθνικού εισοδήματος, σπουδαιότερη σε μερικές περιπτώσεις και από τις εξαγωγές αγαθών.
- **Παροχή διάφορων υπηρεσιών στο εξωτερικό, για τις οποίες εισπράττονται αμοιβές**. Τέτοιες υπηρεσίες είναι, για παράδειγμα, τραπεζικές εργασίες, ασφάλειες, υπηρεσίες μηχανικού, δηλαδή η κατασκευή εγκαταστάσεων ή έργων υποδομής και η μεταφορά τους στον ιδιοκτήτη όταν είναι έτοιμες να τεθούν σε λειτουργία, υπηρεσίες μάνατζμεντ, δηλαδή πα-

ροχή από μια επιχείρηση σε μια άλλη εξειδικευμένου διοικητικού προσωπικού για τη διεκπεραίωση εργασιών μάνατζμεντ γενικής ή εξειδικευμένης φύσης κ.λπ.

- **Πώληση του δικαιώματος χρήσης πόρων αποκλειστικής ιδιοκτησίας μιας επιχείρησης** σε αλλοδαπές επιχειρήσεις η οποία παίρνει τη μορφή συμφωνιών **licensing ή franchising**, για τις οποίες η επιχείρηση χρήστης πληρώνει αμοιβές αποκαλούμενες royalties στην επιχείρηση ιδιοκτήτη. Μια συμφωνία **licensing** προβλέπει την άδεια χρήσης ενός εμπορικού σήματος, μιας πατέντας ή άλλης εξειδικευμένης τεχνολογικής εισροής ή εισροής τεχνογνωσίας. Το **franchising** σημαίνει ότι μια επιχείρηση πωλεί τη χρήση ενός εμπορικού σήματος και, ταυτόχρονα, προμηθεύει τον αγοραστή με ενδιάμεσες και συμπληρωματικές εισροές αγαθών και υπηρεσιών, π.χ. τεχνολογία, μάνατζμεντ, μάρκετινγκ, ποιοτικό έλεγχο κ.λπ. Και οι δύο αυτές μορφές διεθνούς δραστηριότητας συνεπάγονται την ανάμειξη της επιχείρησης πωλητή (licensor, franchiser) στην ίδρυση και προσαρμογή της παραγωγικής εγκατάστασης και διαδικασίας από την εταιρεία αγοραστή (licensee, franchisee), έτσι ώστε η τελευταία να είναι σε θέση να παράγει και να διανέμει το νέο προϊόν.

γ) **Επενδύσεις**

- **Επενδύσεις χαρτοφυλακίου**, οι οποίες έχουν τη μορφή είτε της παροχής δανείων στο εξωτερικό είτε της κατοχής μετοχών επιχειρήσεων εισηγμένων σε χρηματιστήρια της αλλοδαπής είτε της βραχυχρόνιας τραπεζικής τοποθέτησης σε ξένο νόμισμα με στόχο την εκμετάλλευση διαφορετικών αποδόσεων μεταξύ ξένων χωρών.
- **Άμεση ξένη επένδυση (ΑΞΕ)**, η ίδρυση δηλαδή θυγατρικών επιχειρήσεων στο εξωτερικό οι οποίες είναι μερικώς ή ολικώς ιδιοκτησία της μητρικής εταιρείας. Η ΑΞΕ περιλαμβάνει τη μεταφορά πέρα από τα εθνικά σύνορα ενός πακέτου διακριτών αλλά ταυτόχρονα συμπληρωματικών παραγωγικών εισροών. Οι εισροές αυτές είναι είτε υλικές, π.χ. μετοχικό κεφάλαιο, κεφαλαιουχικός εξοπλισμός, ενδιάμεσες και πρώτες ύλες, είτε άυλες, π.χ. τεχνογνωσία (know-how) οργάνωσης της παραγωγής, ποιοτικού ελέγχου, μάρκετινγκ κ.λπ. Το

> σύνολο αυτών των εισροών είναι αναγκαίο για την επιτυχή πραγματοποίηση της παραγωγικής διαδικασίας και της εμπορικής διάθεσης του προϊόντος. Η μεταφορά των πόρων γίνεται χωρίς την παρεμβολή της αγοράς, δεν έχει δηλαδή τη μορφή μιας εμπορικής συναλλαγής ή μιας συμφωνίας licensing ή franchising μεταξύ δύο ανεξάρτητων επιχειρηματικών οντοτήτων, αλλά πραγματοποιείται εντός της ίδιας επιχείρησης μεταξύ της μητρικής και μιας θυγατρικής της, της οποίας ιδιοκτήτης είναι η μητρική εταιρεία και η οποία είναι εγκατεστημένη σε χώρα ξένη προς τη χώρα καταγωγής της μητρικής επιχείρησης.

Η πραγματοποίηση ΑΞΕ μεταβάλλει τις επιχειρήσεις σε πολυεθνικές, οι οποίες μπορούν να οριστούν με απλό τρόπο ως οι επιχειρήσεις εκείνες οι οποίες κατέχουν ή ελέγχουν παραγωγικές μονάδες (θυγατρικές επιχειρήσεις) σε περισσότερες από μία χώρες. Η έννοια του ελέγχου είναι κεντρική στον ορισμό των ΑΞΕ. Έλεγχος ασκείται όχι μόνο μέσω πλειοψηφικής συμμετοχής στο μετοχικό κεφάλαιο της θυγατρικής αλλά και όταν υπάρχει συμμετοχή μειοψηφίας. Το καθοριστικό σημείο του ελέγχου βρίσκεται στο βαθμό που η μητρική εταιρεία επηρεάζει τη διαδικασία και, κυρίως, τα κριτήρια λήψης αποφάσεων της θυγατρικής. Η μητρική εταιρεία, ακόμα και με συμμετοχή μειοψηφίας στη θυγατρική, είναι σε θέση να διατηρεί αποτελεσματικό έλεγχο, καθώς είναι ο αποκλειστικός προμηθευτής του πακέτου των τεχνολογικών εισροών και της τεχνογνωσίας οργάνωσης και συντονισμού της λειτουργίας των διαφορετικών πόρων που απαιτούνται για την παραγωγική διαδικασία. Με αυτή την έννοια, έλεγχος σημαίνει ότι η μητρική εταιρεία καθορίζει τη συμπεριφορά της θυγατρικής σε μια σειρά από ζητήματα στρατηγικής σημασίας, όπως είναι η επιλογή τεχνολογίας, οι σχέσεις με τις εθνικές κυβερνήσεις, οι εργασιακές σχέσεις, η επενδυτική πολιτική, οι πηγές πρώτων υλών και ενδιάμεσων αγαθών και υπηρεσιών κ.λπ.[1]

Πάντως, στη διεθνή βιβλιογραφία είναι γενικά αποδεκτό ότι η κατοχή ενός ποσοστού 25% του μετοχικού κεφαλαίου της θυγατρικής

1. Για μια πλήρη ανάλυση του ζητήματος του ορισμού της ΑΞΕ, βλέπε Cowling και Sugden (1987).

είναι αναγκαία για την άσκηση αποτελεσματικού ελέγχου. Κάποιος βαθμός ελέγχου, ωστόσο, είναι δυνατόν να ασκηθεί από μια επιχείρηση πάνω σε μια άλλη χωρίς η πρώτη να κατέχει το παραμικρό ποσοστό μετοχικού κεφαλαίου της δεύτερης. Τέτοιος τύπος ελέγχου ενυπάρχει στις συμφωνίες licensing, franchising ή και υπεργολαβιών (subcontracting), όπου η επιχείρηση που παραχωρεί την άδεια χρήσης (principal) έχει το δικαίωμα ελέγχου της ποιότητας του προϊόντος της επιχείρησης χρήστη ή του υπεργολάβου (agent). Ο principal παρεμβαίνει στον τρόπο παραγωγής και στην οργάνωση των παραγωγικών πόρων του agent, ώστε να διασφαλίζεται η επιθυμητή ποιότητα του προϊόντος.

Συνεπώς, η άσκηση ελέγχου μιας πολυεθνικής επιχείρησης σε επιχειρήσεις στο εξωτερικό μπορεί να πραγματοποιείται μέσω άμεσων ή έμμεσων σχέσεων. Άμεσες σχέσεις σημαίνουν ιδιοκτησία όλου ή μέρους του μετοχικού κεφαλαίου των επιχειρήσεων που είναι εγκατεστημένες στην αλλοδαπή, δηλαδή ΑΞΕ, ενώ οι έμμεσες σχέσεις αναπτύσσονται μέσω της σύναψης αγοραίων συμβάσεων μεταξύ επιχειρήσεων εγκατεστημένων σε διαφορετικές χώρες και δεν προϋποθέτουν κανένα ποσοστό ιδιοκτησίας της μιας επί της άλλης. Σε πολλές περιπτώσεις παρατηρείται η συμμετοχή μειοψηφίας της μητρικής εταιρείας στο μετοχικό κεφάλαιο της θυγατρικής να συμπληρώνεται με συμφωνίες licensing. Όλες οι μορφές σχέσεων μεταξύ επιχειρήσεων εγκατεστημένων σε διαφορετικές χώρες, από την ΑΞΕ μέχρι την υπεργολαβία, συνιστούν τη **διεθνή παραγωγή**.

Μια πολυεθνική επιχείρηση μπορεί να οριστεί και συνεπώς να αναλυθεί σε τρία επίπεδα.[2] Στο **οικονομικό** επίπεδο, μια επιχείρηση χαρακτηρίζεται ως πολυεθνική ανάλογα με το μέγεθος, τη γεωγραφική διασπορά και την έκταση των δραστηριοτήτων της στο εξωτερικό. Τα κριτήρια προσδιορισμού της πολυεθνικότητας μιας επιχείρησης αναφέρονται στο ποσοστό των πωλήσεων, του ενεργητικού, της παραγωγής και των κερδών που προέρχονται από θυγατρικές εγκατεστημένες στο εξωτερικό. Η βιβλιογραφία αποδέχεται ότι ένα 20 με 25% τουλάχιστον της συνολικής δραστηριότητας της επιχείρησης πρέπει να πραγματοποιείται από θυγατρικές επιχειρήσεις εισερχόμενες στο εξωτερικό, ώστε η επιχείρηση αυτή να χαρακτηριστεί πολυεθνική.

2. Βλέπε Lall και Streeten (1977).

Στο **οργανωτικό** πεδίο η πολυεθνικότητα της επιχείρησης σχετίζεται με το βαθμό ενσωμάτωσης των θυγατρικών της μονάδων στο σύστημα οργάνωσης, διοίκησης και παραγωγής της μητρικής εταιρείας. Τα κριτήρια της πολυεθνικότητας σε αυτή την περίπτωση είναι η δομή της οργάνωσης, ο συγκεντρωτισμός της λήψης αποφάσεων, η στρατηγική της επιχείρησης και η δυνατότητά της να δρα ως ένα ενιαίο σύνολο σε παγκόσμιο ή περιφερειακό επίπεδο. Η πολυεθνική επιχείρηση λειτουργεί ως ένας ενιαίος οργανισμός που, αν και αποτελείται από πολλές μονάδες εγκατεστημένες σε διαφορετικές χώρες, επιδιώκει κοινούς στόχους και συντονίζει όλες τις λειτουργίες των μονάδων της με τέτοιον τρόπο ώστε να προωθείται η επιδίωξη και η επιτυχία αυτών των στόχων.

Η λογική κατάληξη είναι η μητρική επιχείρηση και οι θυγατρικές της να υπόκεινται σε κοινή στρατηγική, η οποία σχεδιάζεται και εκτελείται κάτω από μια γεωκεντρική αντίληψη, δηλαδή την ανάπτυξη διεθνών ή και περιφερειακών δικτύων δημιουργίας προστιθέμενης αξίας και πλούτου.

Η πολυεθνική επιχείρηση θα ήταν δυνατόν να παρομοιαστεί με μία επιχείρηση που παράγει περισσότερα του ενός προϊόντα σε περισσότερες από μία παραγωγικές μονάδες. Μια τέτοια επιχείρηση διαθέτει μια ενιαία στρατηγική στην οποία υπακούουν οι διάφορες μονάδες από τις οποίες αποτελείται και οι οποίες ανταποκρίνονται σε ενιαίους στόχους, κριτήρια και πρότυπα. Εντούτοις, η πολυεθνική επιχείρηση αποτελεί ένα διακριτό είδος επιχείρησης για μια σειρά από λόγους:

α) Το επιχειρηματικό περιβάλλον στο οποίο δραστηριοποιείται η πολυεθνική επιχείρηση είναι κατ' αρχάς άγνωστο και διακρίνεται από υψηλό βαθμό αβεβαιότητας. Κάθε χώρα στην οποία δραστηριοποιείται η πολυεθνική επιχείρηση είναι μια διαφορετική και κυρίαρχη οικονομική και πολιτική οντότητα με τις ξεχωριστές της δομές, αντιλήψεις, κουλτούρα και πολιτική. Επομένως, διαφορετικά κριτήρια λήψης αποφάσεων πρέπει να εφαρμόζονται σε διαφορετικές χώρες.
β) Οι στόχοι της πολυεθνικής επιχείρησης δεν είναι συμβατοί με το κλασικό σχήμα της μεγιστοποίησης των κερδών. Πολλές από τις ενέργειές της ερμηνεύονται από μια διάθεση επηρεασμού

των μελλοντικών συνθηκών ή από μια προσήλωση σε μια διαδικασία απόκτησης εμπειρίας και οργάνωσης ενός λειτουργικού οργανισμού, ο οποίος πρέπει να απαρτίζεται από μονάδες πιστές σε μια γεωκεντρική αντίληψη.

γ) Οι δυνατότητες της πολυεθνικής επιχείρησης, όσον αφορά τη δημιουργία νέων προτύπων στις διεθνείς συναλλαγές, τον επηρεασμό της διεθνούς κατανομής και της χρήσης των οικονομικών πόρων, καθώς και της κοινωνικής ευημερίας, είναι πολύ μεγαλύτερες από εκείνες της εθνικής επιχείρησης που παράγει σε περισσότερες της μίας μονάδες. Η πολυεθνική επιχείρηση είναι πλέον ο κυρίαρχος φορέας του διεθνούς εμπορίου και της ενσωμάτωσης των εθνικών οικονομιών στη διεθνή αγορά. Ένα μεγάλο ποσοστό της διεθνούς κίνησης κεφαλαίων, αγαθών –τελικών, ενδιάμεσων και πρώτων υλών–, παραγωγικών εισροών και υπηρεσιών γίνεται ανάμεσα στα διάφορα τμήματα των πολυεθνικών επιχειρήσεων χωρίς την παρεμβολή του μηχανισμού της αγοράς. Είναι το αποκαλούμενο ενδο-επιχειρησιακό εμπόριο. Κάθε θυγατρική αναλαμβάνει ένα συγκεκριμένο στάδιο της παραγωγικής διαδικασίας του ίδιου προϊόντος (κάθετη ολοκλήρωση) ή την παραγωγή μιας συγκεκριμένης ποικιλίας του προϊόντος (οριζόντια ολοκλήρωση) και μεταφέρει το προϊόν της σε κάποια άλλη θυγατρική, η οποία καταλαμβάνει την επόμενη θέση στην αλυσίδα παραγωγής ή διανομής. Το τελικό προϊόν διανέμεται μέσω του παγκόσμιου δικτύου πωλήσεων της πολυεθνικής άσχετα από τον τόπο όπου έχει παραχθεί. Οι παραγωγικοί πόροι, υλικοί, π.χ. κεφαλαιουχικός εξοπλισμός, και άυλοι, π.χ. τεχνογνωσία οργάνωσης, διοίκησης και προώθησης προϊόντος, δημιουργούνται σε οποιοδήποτε γεωγραφικό σημείο του συστήματος της πολυεθνικής επιχείρησης και μεταφέρονται από τη μητρική στις θυγατρικές, ενώ η πρώτη διατηρεί τον έλεγχο πάνω στη χρήση αυτών των εισροών από τις τελευταίες.

Η εσωτερική μεταφορά αγαθών, υπηρεσιών και πόρων γίνεται με βάση τους στρατηγικούς τους στόχους σε τιμές που δεν καθορίζονται από το μηχανισμό της αγοράς αλλά από τη διοικητική ιεραρχία της πολυεθνικής (τιμές μεταβίβασης) και οι οποίες δεν υπακούουν στο κριτήριο μεγιστοποίησης του κέρδους της κάθε θυγατρικής αλλά της

πολυεθνικής επιχείρησης στο σύνολό της. Η τελευταία, εφαρμόζοντας υπερ-κοστολογήσεις των εισαγωγών προϊόντων, υπηρεσιών και τεχνογνωσίας των θυγατρικών από τη μητρική εταιρεία ή άλλες θυγατρικές της ή/και υπο-κοστολογήσεις των πωλήσεων των θυγατρικών προς τη μητρική εταιρεία ή άλλες θυγατρικές της, επηρεάζει την κατανομή των κερδών στο εσωτερικό της πολυεθνικής επιχείρησης και μεταφέρει τους χρηματικούς πόρους στο σημείο του συστήματος που επιθυμεί.

Έτσι, ο παραδοσιακός μηχανισμός της αγοράς ο οποίος προσδιορίζει την κατανομή των επενδύσεων και τις ροές του εμπορίου έχει υποκατασταθεί σε σημαντικό βαθμό από τους εσωτερικούς μηχανισμούς διοίκησης και προγραμματισμού των πολυεθνικών επιχειρήσεων, οι οποίοι κατανέμουν τους πόρους μεταξύ των κρατών άσχετα ως προς τον τόπο παραγωγής και τους στόχους των εθνικών κρατών. Ο συνδυασμός της ολοκλήρωσης των αγορών μέσα στο σύστημα των πολυεθνικών επιχειρήσεων και της διεθνοποίησης της παραγωγής επηρεάζει τόσο τον διεθνή καταμερισμό εργασίας όσο και τη διεθνή κατανομή εισοδήματος με έναν τρόπο που η παραδοσιακή οικονομική ανάλυση δεν είναι σε θέση να εξετάσει. Η απο-επένδυση σε μια περιοχή και η επένδυση σε μια άλλη μαζί με την οργάνωση της παραγωγής και τη δομή λήψης αποφάσεων υπακούουν όχι μόνο στη διεθνή κατανομή των συγκριτικών πλεονεκτημάτων και στη μεταβολή αυτής της κατανομής, αλλά και στην ανάγκη αντιμετώπισης αλλαγών και προκλήσεων του εξωτερικού περιβάλλοντος και της τεχνολογίας, στις προτεραιότητες, στους στόχους και στις στρατηγικές των πολυεθνικών επιχειρήσεων, οι οποίες αναζητούν νέους τρόπους προώθησης της αποτελεσματικότητας της παραγωγής σε παγκόσμια βάση και οι οποίες σε αυτή τους την επιδίωξη επηρεάζουν τα συγκριτικά πλεονεκτήματα των χωρών όπου εγκαθίστανται, επιδρώντας έτσι στον επόμενο κύκλο παραγωγής πλούτου και στην κατανομή του.